

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20292> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Konstantinidou, Alexandra

Title: Pots for monks : ceramics and life in the Old Monastery of Baramus (Wadi al-Natrun, Egypt) 4th - 9th c.

Issue Date: 2012-12-12

SAMENVATTING⁹⁴

Sinds 1994 doet een team van de Universiteit Leiden, onder leiding van Karel Innemée, archeologisch onderzoek op een site ten noorden van het huidige klooster van de Heilige Maagd van Baramus in de Wadi al-Natrun (Sketis). De site was bekend onder de naam Deir Anba Mussa al-Aswad (klooster van Mozes de Zwarte). Peter Grossmann en Gawdat Gabra hebben echter betoogd dat deze site overeenkomt met die van het oude klooster Deir al-Baramus, volgens de traditie het oudste klooster in het gebied. De argumentatie van beide auteurs is vrij overtuigend. Het lijkt er daarom op dat we hier te maken hebben met één van de oudste monastieke nederzettingen van de Wadi al-Natrun, gesticht omstreeks het jaar 384.

De kern van de opgegraven monastieke site bestaat uit een kerk die in vijf fasen is gebouwd en herbouwd. In de zuidoostelijke hoek van de site zijn de resten van een vierkant gebouw ontdekt; het wordt verondersteld een verdedigingstoren te zijn geweest, daterend uit het eind van de vierde eeuw, de vroegste periode van de nederzetting. In het westelijk deel van het complex, alsook in de noordoostelijke hoek, zijn resten van cellen en woongebouwen gevonden. Aardewerkvondsten doen vermoeden dat deze woonvertrekken niet eerder dan in de zesde of zevende eeuw zijn gebruikt. Over de gehele site is een verwoestingslaag waarneembaar. Deze wordt gerelateerd aan de verwoesting van Sketis door Berber-nomaden rond 817. Het complex lijkt in gebruik te zijn geweest tot in de zestiende eeuw.

De onderhavige studie richt zich op de belangrijkste aardewerktypen die voorkomen in de lagen van de vierde tot de negende eeuw, met het doel een beeld te schetsen van de vroege geschiedenis van het klooster. De behandelde voorbeelden van aardewerk zijn afkomstig uit tien representatieve contexten, uit verschillende delen van de site.

De monniken hebben hun dagelijkse maaltijden genuttigd van verschillende soorten serviesgoed; de vroegere typen zijn afkomstig van gerenommeerde productiecentra in het Middellandse Zeegebied. Een aantal schalen en kommen met rode slipversiering is naar Deir al-Baramus gebracht uit Africa Byzacena (het huidige Tunesië), Cyprus en het gebied van Phocaea in Klein-Azië. Aardewerksoorten uit Africa en Cyprus zijn gedurende een lange tijd geïmporteerd, van de vierde tot en met de zevende eeuw, terwijl slechts schaarse voorbeelden uit de zesde eeuw wijzen op import uit Phocaea.

Vanaf de zesde eeuw verdringen schalen en kommen met rode en witte slipdecoratie alsook gesloten typen van Egyptische makelij geleidelijk de geïmporteerde soorten. Er zijn twee algemene, brede categorieën van Egyptische *slipped wares*, herkenbaar aan hun scherf, die in verband worden gebracht met bepaalde productiegebieden. De meest voorkomende en fijnere soort is gemaakt van de rond Aswan voorkomende roze bakkende kaolin klei, terwijl de tweede categorie gemaakt is van klei uit het Nijldal en de -delta. Beide categorieën omvatten een groot scala aan vormen. Ze komen ruwweg voor vanaf de late vijfde eeuw en zijn in het algemeen gebaseerd op Africaanse voorbeelden. De productie van veel typen van dit aardewerk gaat door tot in de Abbasidische tijd.

Afgezien van de bovengenoemde types is een aantal schalen en kommen gevonden met decoratie in geschilderde ceramiekkleuren, terwijl een nog kleiner

⁹⁴ Deze tekst is een vertaling van het artikel Konstantinidou A., *Potsherds Narrate History. The Old Monastery of the Romans (Baramūs) in the Wādī al-Naṭrūn from its Foundation until the Early Arab Period (4th – 9th c)*, aangeboden voor publicatie in de *Acts of the 9th International Congress of Coptic Studies* (Cairo, September 14-20, 2008).

aantal een ingegrifte decoratie heeft. Sommige soorten open vaatwerk heeft in het geheel geen decoratie.

Dranken werden geserveerd in kruiken met geschilderde decoratie. Ongelukkigerwijze zijn alleen scherven en fragmenten van randen, bases en buiken van kruiken gevonden. Dit prachtige gesloten vaatwerk is in Egypte gemaakt en het gebruikte materiaal is Nijlklei. De geschilderde decoratie in zwart en rode kleuren is aangebracht op een laag van geel-achtige of roze, vrij dikke engobe. Verscheidene motieven, voornamelijk geometrisch (concentrische lijnen en banden, golvende lijnen, stippen, arcering etc.), florale decoratie (bladeren) en, minder vaak, dierfiguren (vogels, vissen) worden gebruikt. Voorbeelden van dit soort vaatwerk uit Deir al-Baramus dateren uit de late vierde tot de achtste eeuw.

Ook ongedecoreerde kruiken, vaak gemaakt van kalkhoudende soorten klei, komen voor. Ze kunnen globaal worden verdeeld in twee typen op basis van hun vorm, nl. die met een ronde halsopening en die met een driepas-vormige halsopening.

Voedsel werd verhit in kookpotten met een variëteit aan vormen. De meeste die in de opgraving zijn gevonden zijn gemaakt van Nijlklei. De vroegste dateren uit de vijfde eeuw en dezelfde modellen worden zonder veel verandering in vorm tot in de achtste - en soms zelfs tot in de tiende - eeuw gebruikt. Het meest voorkomende type is een halve-bol-vormige kookpot met twee horizontale handgrepen. Koekenpannen met uitstaande randen, een rand met knobbels en een lage knik in het profiel zijn ook veel voorkomend. Andere typen kookpotten uit Deir al-Baramus vertonen een opvallende morfologische variëteit, van ronde potten met een gladde rand en horizontale handgrepen tot potten met een hals, concave rand en verticale handgrepen. Ook kruiken om te koken zijn gevonden: de meest opvallende voorbeelden zijn twee vrijwel identieke kruiken uit de negende/vroege tiende eeuw met een schetsmatige decoratie, bestaande uit gele lijnen die een reeks bogen vormen.

Een grote verscheidenheid aan utilitair vaatwerk werd gebruikt voor de bereiding en opslag van voorraden en andere zaken. Voorbeelden hiervan zijn grote en middelgrote potten met beschilderde, ingekraste of zelfs in reliëf uitgevoerde decoratie, middelgrote kruiken, slechts een klein aantal *saqiya*-potten, en een grote verscheidenheid aan middelgrote kommen.

Voedselvoorraden werden vervoerd en opgeslagen in transportamforen. De meeste amforen die het klooster tussen de vierde en de zevende eeuw bereikten bevatten basisproducten uit de belangrijkste centra van het Middellandse Zeegebied. Olie en wijn kwamen uit Cilicie, de Golf van Alexandretta en Cyprus in de zg. *Late Roman Amphorae 1*, alsook in *Late Roman Amphorae 2* uit het Aegaeische gebied. Wijn werd aangevoerd uit Syrie en Palestina in torpedovormige *Late Roman Amphorae 4* en de zakvormige *Late Roman Amphorae 5*. Andere, vooralsnog onbekende substanties werden geïmporteerd uit het Aegaeische gebied in *Late Roman Amphorae 3*. Het klooster van Baramus richtte ook de blik op het westen, naar Africa, als het ging om de aanvoer van aanvullende hoeveelheden olie en wijn, zoals aangetoond wordt door een aantal Afrikaanse amforen uit de periode tussen de zesde en zevende eeuw.

Na een bepaald moment in de zevende eeuw waren de meeste aangevoerde producten in het oude Deir al-Baramus van Egyptische origine, iets dat we kunnen opmaken uit de vrijwel uitsluitende aanwezigheid van Egyptische amforen. De zg. *carrot-shaped Egyptian amphorae*, die naar wordt aangenomen wijn bevatten, werden gemaakt door een groot aantal werkplaatsen in het Nijldal. Ook der zg. *bitroncoconial amphorae* hebben waarschijnlijk wijn bevat. Het zijn evenwel de zg. *Egyptian bag-shaped amphorae* die in de opgraving het meest gevonden zijn. Zulke amforen

werden sinds de vijfde eeuw geproduceerd in de werkplaatsen van Abu Mena en het Mariout gebied of in de Delta. In Kom Abu Billu, het oude Terenouthis, is een werkplaats geweest die tot in de tiende of zelfs de elfde eeuw ei-vormige amforen heeft geproduceerd.

De opgraving van het oude Deir al-Baramus heeft drie zeer interessante typen amforae aan het licht gebracht (*Egyptian Early Arab Amphorae 1, 2, 3*) die dateren uit de Umayyadische (658-750 AD) tot de Tulunidische (868-905 AD) periode. Ze zijn alle gemaakt van Nijlklei en zijn duidelijk afgeleid in vorm van specifieke *Late Roman* types. Gehele exemplaren van zulke Egyptische amforen zijn aangetroffen in het Macariusklooster, eveneens in de Wadi al-Natrun.

Afgezien van aardewerktypen die bedoeld waren voor transport, opslag, voorbereiding, koken en consumpties van voedsel, zijn er diverse andere soorten aardewerk gevonden op de site van het oude Deir al-Baramus. Een aantal zevende-eeuwse ampullen uit het pelgrimscentrum van de Heilige Menas (Abu Mena), gemaakt van kalkhoudende klei, heeft ongetwijfeld heilig water of heilige olie uit de lampen die brandden voor het graf van de heilige, bevat. Een ander soort aardewerk, ook bedoeld om een heilige vloeistof te bevatten, is waarschijnlijk in verband te brengen met het Macariusklooster in de Wadi al-Natrun. Drie tot dusver onbekende typen van flacons, gemaakt van kalkhoudende klei, werden gevonden in Deir al-Baramus in voornamelijk negende-eeuwse lagen. Tijdens een survey rond het Macariusklooster werd ontdekt dat deze typen waarschijnlijk daar zijn gemaakt en mogelijk bedoeld om de heilige olie die in dat klooster werd gemaakt en gewijd, te bevatten.

De meeste lampen die in Deir al-Baramus zijn gevonden, zijn gedraaid. Herbewerkte objecten zijn in aanzienlijke hoeveelheden gevonden, hetgeen aanvullende informatie geeft over het hergebruik van bepaalde soorten aardewerk. Voornamelijk punten van amforen en bases van potten zijn gebruikt als deksels en *stoppers*, in sommige gevallen als wierookbranders of lampen. Bovenkanten van amforen zijn ook gevonden, mogelijk hergebruikt als trechters.

Al de bovengenoemde typen aardewerk zijn bekeken in hun functionele context, om daarmee een beter inzicht te krijgen in functie en karakter van de structuren op de opgraving. Vervolgens zijn ze bekeken in hun chronologische context, zodat een eerste schets ontstaat van de geschiedenis van de site ontstaat. In een poging om de positie van Deir al-Baramus in de Mediterrane wereld te bepalen is geprobeerd om een vergelijking te maken tussen de situatie op onze site en die van andere regio's in het Mediterrane gebied.

Na een presentatie en bespreking van het ceramische materiaal wordt tekstueel materiaal bekeken. Passages waar potten ter sprake komen in teksten zijn verzameld, om daarmee een lijst van namen van aardewerk te maken en meer aan de weet te komen omtrent hun functie. Verder zijn verhalen verzameld over monniken die ooit deze potten gebruikten. Aspecten van hun dagelijks leven, zoals hun herkomst en identiteit, hun dieet en hun contacten met de buitenwereld, worden uitgelicht.

In de korte conclusies van deze studie worden aardewerk en teksten tegenover elkaar gesteld in een poging om de beperkingen van de informatie die ze dragen te begrijpen. Uiteindelijk worden de toekomstperspectieven voor projecten in de Wadi al-Natrun beschreven en de noodzaak om actie te ondernemen tegen het verval van sites wordt aangestipt.